

Сағымбек М., Арзыкулов А.А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,
e-mail: ajkenamanjol@mail.ru

ҚЫТАЙДАҒЫ МОДЕРНИЗАЦИЯ ҮДЕРІСІНДЕГІ ДӘСТҮРЛІ МӘДЕНИЕТТІҢ ОРНЫ

Мақалада авторлар жаңа замандағы Қытай билеушілерінің дәстүрлі мәдениетке деген қатынастарын саралайды, сондай-ақ оны елді модернизациялау үдерісіндегі әртүрлі саяси күштердің бағалауын талдайды. Яғни модернизация үдерісі жүре бастаған ХІХ ғасырдың соңынан бері осы уақытқа дейінгі модернизация үдерісіндегі дәстүрлі мәдениеттің жағдайы сипатталады. Авторлар дәстүрлі мәдениет Қытайдың бұрынғы коммунистік лидерлері тарапынан сынға ұшыраса да, қазіргі уақытта халықтың ҚКП саясатын қолдауы үшін пайдаланылып отырғандығын ашып көрсетеді. Дәстүрлі мәдениет бүгінде ұлттың бірегейлігін сақтаудың басты құралы және жаңа мәдениет құрудың негізін құрайды.

Түйін сөздер: дәстүрлі мәдениет, ұлттық бірегейлілік, конфуцийшілдік, модернизация.

Сағымбек М., Арзыкулов А.А.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы, e-mail: ajkenamanjol@mail.ru

Место традиционной культуры в процессе модернизации Китая

В статье авторы рассматривают отношение правителей Китая к традиционной культуре в новое время, также анализируются оценка различных политических течений на роль традиционной культуры в процессе модернизации Китая. Авторы отмечают, что если ранее коммунистические лидеры критиковали традиционные ценности, то сейчас их активно используют для обеспечения поддержки населением политики ККП.

Ключевые слова: традиционная культура, национальная идентичность, конфуцианство, модернизация.

Sagymbek M., Arzykulov A.A.

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
e-mail: ajkenamanjol@mail.ru

The place traditional cultures in the course of modernization of China

In article authors consider the attitude of governors of China towards traditional culture during modern times, are also analyzed assessment various political a current for a role of traditional culture in the course of modernization of China. Authors note that if earlier communistic leaders criticized traditional values, then now they are actively used for ensuring support by the population of policy of KKP.

Key words: traditional culture, national identity, Confucianism, modernization, Opportunities and prospects of the Economic belt of the Silk way.

Модернизация үдерісіндегі дәстүрлі мәдениеттің рөлін анықтауда заман талабына әрбір қоғамның өзіндік жауабы болатынын ескеруіміз қажет. Модернизация даму үшін қажетті бетбұрыстарды алып келетіні даусыз, бірақ ол мін-

детті түрде қалыптасқан әлеуметтік және саяси құрылымдарды, бекіген ұстанымдарды, дәстүрлі қалыпты бұзуы мүмкін, сондықтан да қарсылық пен дезинтегация туғызады. Оның нәтижелілігі қажетті бетбұрыстарды қоғамның өркениеттік

айрықшылығымен, ең алдымен оның ерекше институционалды және рухани құрылымдарының қызметін үйлестіре білуге байланысты. Шығыс елдеріндегі сәтті модернизация мысалын ХІХ ғасырдың ортасында-ақ Жапония көрсетті, ол жерде әлі күнге император билігі сақталған, ал қоғамның рухани негізі синтоизм болып табылады.

Қытайда да модернизация үдерісі ХІХ ғасырдың ортасында басталды, бірақ ҚХР құрылғанға дейінгі жүз жылға созылды және қазіргі ел басшыларының тұсында да жалғасуда. Қытай ғалымдары жаңа кезеңде үш кезеңді («шетелдік істерді үйрену үшін» қозғалыстан ҚХР құрылғанға дейінгі кезең) және тиісінше үш тұлғаны атап көрсетеді – Ли Хунчжан, Юань Шикай және Чан Кайши. Өткен ғасырдың 50-70 жылдары олардың барлығы реакционер және ұлттық құндылықтардың сатқындары саналды. Қазіргі уақытта бұл пікір түбегейлі өзгерді, олардың Қытайдағы модернизация үдерісіне оң ықпалдары ескерілуде. Ли Хунчжан мен Чжан Чжидун шетелдік істерді үйрену үшін қозғалыстың немесе ХІХ ғасырдың 60-90 жылдарындағы «өзін-өзі күшейту саясатының» жолбасшылары болды. Ли Хунчжан – циндік Қытайдың осы кезеңінің басты тұлғаларының бірі. Ли Хунчжанның кеңесшісі әрі сенімді өкілі, ірі шэньши, Сучжоулық ғалым Фэнь Гуйфэнь Ли Хунчжанның атынан императорға бірнеше меморандум дайындады, оның мазмұнында батыстық техникалық жаңашылдықтарды (бу кемелері мен атыс қарулары) алу туралы айтылады. Фэнь Гуйфэнь елде конфуцийлік тәртіпті күшейтуді жақтады, ал батыс ғылымынан тек Батыстың күшеюіне ықпал еткен заттарды қабылдау керек деп есептеді. Ол сондай-ақ мемлекеттік емтихандар жүйесін реттеуді, мектепте шет тілдері мен математиканы оқытуды ұсынды, қытайлықтардың шетелдіктерден моральдық-этикалық басымдылығын дәріптеді. Оның ойынша, Конфуций ілімі барлық білімдердің негізі болып табылады және де қазіргі уақытта тек батыс державаларына байлық пен әскери қуаттылыққа жетуге көмектескен техниканы ғана игеру қажет деп түсінді. Осыларды негізге ала отырып қарайтын болсақ, «қытайлық (яғни, конфуцийшілдік) ғылым негізгі болып табылады, ал батыстық тек қолданбалы сипатта» деген ұстаным жоғары қойылған (Доронин: 126). Және де осы ұстаным жаңа тарихтың бүкіл бойында Қытай билеушілерінің басты идеологиясына айналды, ол сондай-ақ қазіргі басшылыққа да ықпал етіп отыр, оның басты мәні – конфуцийшілдіктің басымдылығын

батыс мәдениетінің құндылықтарынан жоғары қою дегенді білдіреді.

Кейбір ғалымдардың пікірінше, Конфуций ілімі «...өзіне алдыңғы буындардың тәжірибесін сіңірген және көп жағынан қытай өркениетінің даму жолын алдыңғы ғасырларға айқындап тастаған» және де Конфуций «...дәстүрлі мәдениетті сақтау қажеттігі мен оның жалғастылығын қамтамасыз етуді табандылықпен атап өтеді» – дей келе, «...императорлық Қытайдың ресми мәдениеті ескіге бағытталған және кертартпа, жаңаруға қабілетсіз күш ретінде болды» деп атап өтеді. Дегенмен конфуцийшілдікті жаңа заманның жағдайларына бейімдеу үшін реформалау қадамдары ХІХ ғасырдың соңынан-ақ қолға алына бастады. Мысал ретінде Кан Ювэй және оның шәкірті Лян Цичаодың еңбектерін атап өтсек болады. Лян Цичао өзінің «Халықтың жаңаруы туралы ілім» трактатында ұлттық мемлекеттің құрылысы туралы бағдарлама ұсынды, ол бұл жерде еуропалық саяси идеяларды жаңарған конфуцийшілдік этикамен ұштастыруға тырысты.

Лян Цичаодың мәтіндерімен танысу, олардағы жаңа түсініктер мен теориялық шешімдерді сараптау Қытай-Батыс мәдени өзара әрекеттестігінің жалпы үдерісінің маңызды тұстарын қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Лян Цичао ұсынған жаңа ұғымдарды (мысалы, «гун дэ» – қоғамдық ізгілік және басқалары) қазіргі ҚХР мәдениеттанушылары мен педагогтары жас ұрпақты тәрбиелеуде пайдаланады. 1917-1919 жылдары Лян Цичао аньхойлық әскери-саяси топтың идеологы болды. Осы кезеңде ол Конфуцийді барлық елдер мен барлық уақыттардың ұлы философы деп жариялады, конфуций ілімінде еркіндік, теңдік және әділдік идеялары бар деп есептеді. «Конфуций қытай өркениетінің өкілі. Біздің еліміз екі мың жыл уақыт бойы тұтастығын сақтады және өмір сүріп келеді. Біз бұл үшін қоғамның көрінбейтін өзегі болып тұрған конфуцийшілдікке рақмет айтуымыз керек. Сондықтан да конфуцийшілдікті болашақта да қоғамдық тәрбиелеудің өзегі етіп пайдалануымыз қажет» (2, 209). Бұл шындыққа қазір ешкімнің таласы жоқ. Бірақ Лян Цичаодың конфуцийшілдіктің қытай қоғамындағы тұрақтандырушы рөлін атап өткенін және оны болашақ ұрпақ тәрбиелеу үшін пайдалануды айтқанын атап өтуіміз қажет. Қазіргі қытай тарихнамасында Лян Цичаодың Қытай мен батыс арасындағы арағайындық рөлі жоғары бағаланады. Ғалымдардың пікірінше: «...бұл ежелгі феодализм еліндегі буржуазиялық ағартушының алғашқы үні болды».

Қытайдың жаңа тарихы кезеңіндегі шешуші тұлғалардың бірі – Юань Шикай, цин империясындағы үкіметтік орындардағы Ли Хунчжанның ізбасары, сондай-ақ Қытай республикасының президенті. Қытай ғалымдары модернизация ісіндегі оның ең үлкен еңбегі – батыстық және жапондық үлгідегі заманауи армия жасақтау деп санайды. Юань Шикай сондай-ақ модернизацияның кезекті кезеңінің, цин сарайының XX ғасырдың басындағы «жаңа саясатының» жүргізушісі болды. Атап айтқанда, армия құрудан өзге, оның басшылығымен білім беру саласында реформа жүрді, шенеуніктік орынға ие болу үшін конфуцийлік канондарды білу бойынша емтихандар жүйесі алынып тасталды. Президент болуына орай халыққа үндеуінде Юань Шикай республиканың негізі конфуцийлік мораль деп жариялады, ол чжун (шын берілгендік), синь (адалдық), ду (тұрақтылық), цзин (құрмет) категорияларынан тұрды және де халық елдің бірінші азаматы ретінде президентке қатысты осыларды ұстануды талап етілді.

1928 жылдың соңында Қытайды өз билігінің астына біріктірген Чан Кайши, либералдар мен коммунистерді «қытай мәдениетінің мәңгі қасиеттерін» түсінбеді, оның басты принциптерін қытай экономикасы мен халық игілігі пайдасына қарай қабылдаудың орнына батыс өркениетінің үстірт аспектілерін көшірмеледі деп айыптады. Оның ойынша, бір жағынан, буржуазиялық либерализм, екінші жағынан, марксизм – халық игілігіне жетудегі Қытай ұлттық экономикасының сұраныстарына сай келмеуі былай тұрсын, қытай өркениетінің рухына қарама-қайшы келеді, ал бұл шетелдік теорияларды қолдаушылар мәдениет саласындағы империалистік басқыншылықты жеңілдете түседі. 1934 жылдың ақпанында Чан Кайши «жаңа өмір үшін қарекет» бастамасын көтерді, оның мақсаты дәстүрлі конфуцийшілдік моральдық құндылықтарды («ли» – салт жора, «и» – әділдік, «цянь» – кішіпейілдік, «чи» – арлылық, «сяо» – үлкендерді құрметтеу) қалпына келтіру арқылы Қытайды жаңарту мен нығайту (Виноградов: 211).

XX ғасырдың алғашқы жартысында елде ортодоксалды-марксистік, либералдық және дәстүрлі көзқарастар мен қоғамдық-саяси үрдістердің күресі жүрді, бұл әлеуметтік тұрақсыздыққа әкелді, экономикалық нәтижелерге жетуге кедергі келтірді. Сонымен бірге постконфуцийшілдік философияның өкілдері (Лян Шумин, Сюн Шили және т.б.) ғылым мен демократияның батыстық құндылықтарын конфуцийшілдік дәс-

түрлердің іргелі негіздерін сақтай отырып игеру мәселесімен айналысты.

ҚХР құрылғаннан кейін қытай басшылығы бастапқыда социалистік қоғам құру мақсатында кеңестік жасақтау моделін пайдаланды. Сонымен қатар Мао Цзэдун марксизмді қытайландыру туралы жариялады және көп кешікпей өз тәжірибелерін бастап кетті, олардың барлығы жаппай күйреумен аяқталды. Оның «стильді түзеу» саяси науқанынан Конфуцийдің мемлекет пен қоғамды басқарудың басты ережелерінің бірі – «есімдерді түзеудің» ықпалын байқауға болады, ал «Линь Бяо мен Конфуцийді сынау» науқанында екеуі де жағымсыз кейіпкерлер ретінде көрсетілді.

Дэн Сяопин нарықтық реформалар мен «қытайлық ерекшелігі бар социализмді» құрудың бастамашысы болды, алайда оның қытай қоғамындағы баюға шақырған үндеуінің нәтижесінде заңдар мен адамгершілік арасына сызат түсті. Мысалы, 1995 жылы ақпанда «Чжунго вэньхуа бао» газетінде, көпшіліктің ашықтық пен нарық жағдайында мораль аясындағы жағымсыз құбылыстарды, жемқорлықтың кең етек алуын және сол сияқтыларды батыстық мәдениеттің енуімен және дәстүрлі этникалық түсініктердің құлдырауымен байланыстыратыны жайлы айтылады. Осылайша жаңа ағым пайда болды, мақсаты – дәстүрлі мәдениетті жандандыру және ұлттық рухты көтеру. Оның ережелері ата-бабаларды ұмытпауды, адамдардың моральдық және әлеуметтік келбетін жетілдіруді талап етеді.

XX ғасырдың 90-жылдары «сяокан» қоғамын құру туралы ұран тасталды, ол дәстүрлі конфуцийшілдік мәдениеттің түсінігі болып табылады. Ғалымдар оған мынадай түсінік береді: «...берік, этикалық айқындалған әлеуметтік тәртіпке сүйенетін, орташа қоғамдық дәулетке» жету. XX ғасырдың соңында ҚХР саясатының айрықшылығын жаңа ұлттық мәдениет құрумен байланысты «И во вэй чжу вэй во со юн» («өзіңдікі – басты, өз игілігің үшін пайдалан») ұстанымын білдірді.

Қытай мәдениеттанушыларының пікірінше, жаңа мәдениетті құру барысында оның үш ұлы дәстүрлі (конфуцийлік) идеясын сақтау қажет: ізгілік, адалдық, орта-бейтараптық, міне осыларды қытай мәдениеті адамзатқа береді. Алғашқысы – бұл ішкі және сыртқының сай келуі, ол эго үйлесімділігін («өзін-өзі кемелдендіру») құрайды. Екіншісі – қоғамдағы үйлесімділікке алып келетін адамдар арасындағы сәйкестік («мемлекеттік басқару»), «Аспан астындағы» бейбітшілік. Үшіншісі – табиғат пен адамның

сай келуі, бұл ақыр соңында ғарыштық үйлесімділікті туғызады, оның ортасында үнемі өзіндік мәні және үйлесімділікке ықпал ету мақсатындағы адам болады. Міне осы үйлесімділік мәдениеті мүлдем айрықша, әсіресе күнделікті бақталастық пен күрестің батыстық материалдық мәдениетіне мүлдем ұқсамайды.

Бүгінде қытай авторлары бұрын қытайлық дәстүрлі мәдениетке бұрыс көзқарас болғанын, оны модернизация жолына кедергі санағандарын мойындап отыр. «Біз ұлттық мәдени дәстүрлерді біртіндеп жоюға, тап берулерге, мысқылдауға ұшыраттық, оларға қарсы кең көлемді науқандар ұйымдастырдық... осылайша қытайлық дәстүрлі мәдениет қорларына орасан зиян келтірілді... қоғамдық сана мен мәдениет құрылысында жалпы адамдық сипаты бар көптеген рухани құндылықтар әртүрлі дәрежеде жойылып кетті» (Королев: 27). Сондықтан да қытай басшылығы «социалистік рухани өркениетті» құру туралы міндет қойды. Бұл жерде дәстүрлі мәдениет батыс мәдениетінің, буржуазиялық либерализмнің зиянды ықпалына қарсы тұруға көтерілді.

2000 жылы Цзянь Цзэминь «мемлекетті мораль көмегімен басқару» (и дэ чжи го) ұранын көтерді, кейіннен ол талай рет «социалистік идеологиялық және моральдық құрылысты күшейту» туралы атап өтті. 2001 жылы қыркүйекте ҚКП Орталық комитеті «Азаматтық этиканы құру бағдарламасын» шығарды, онда қоғамда насихаттауға қажетті басты моральдық қағидаттар тұжырымдалған.

ҚКП-ның он алтыншы шақырылымының 6-пленумында және XVII съезде үйлесімді социалистік қоғамның мәдениетін қалыптастыру мақсаты қойылды. Бұл мақсатты алға қою «марксизмді қытайландырудың» маңызды нәтижесі, «марксизмнің идеялық ұстанымы болып табылатын реалистік қарастыруды қытайлық дәстүрлі мәдениетпен органикалық сәйкестендірудің өнімі» екендігі атап өтілді.

Енді қытай идеологтарының нұсқауларында адамгершілік құндылықтары алға шығып, экономикалық детерминизмді артқа ығыстырды. Баспасөз беттерінде бүгінде Қытай қоғамында адамгершілік көздерінің өзінің мүлдем жетіспейтіндігі туралы айтылады. «Адамгершілік негіздерді партияда да, жалпы қоғамда да қалпына келтіру үйлесімді жоғарғы адамгершілікті қоғам құруға шақыру қажеттілігін тудырып отыр, мұны ҚКП билігіндегі Қытайдағы заманауи ұлттық идея ретінде көтеру қажет».

Конфуций мемлекет басында тек қана жоғарғы моральдық ұстанымдары бар адамдар

тұруы керек деп есептеген (оның ізгілікті билеушіге Аспан мандаты туралы туралы тұжырымнамасының мәні) және «...билікке ие немесе өздерін соған дайындаған адамдарды ізгілік пен риясыздыққа тәрбиелеуге бар күшін салу қажет». Зияткерлік талпыныстардың қоғамды басқаруға тиісті топтардың ортасына жинақталуы, осы басқару қызметтеріне үміткерлерді дәстүрлі қытай мәдениетін басты ұстаушыларға айналдырды, бұл қытай өркениетін басқалардан ерекшелендіріп тұрады. Қазіргі қытай басшылығы да Конфуций идеяларын ұстануға және өзін-өзі жетілдірумен айналысуға шешім қабылдаған секілді.

Конфуцийлік әлеуметтік идеал – «бекзат ер» (цзюнь-цзы) ізгілік көздерінің – адамгершіліктің, адалдықтың, ұждандылықтың, парыздың қалпына келуінің үлгісі болуы тиіс. Конфуций бойынша адамгершіліктің үлгісі ретінде мына сөздері куә: «Өзіңе тілемейтінді өзгеге де жасама», «Әңгімелесуге тұратын адаммен сөйлеспеу – адамды жоғалту, ал сұхбаттасуға тұрмайтын адаммен пікірлесу – сөзді жоғалту. Кемеңгер адамды да, сөзді де жоғалтпайды» (Каретина: 141-148). Конфуций сондай-ақ менеджментте де, іскерлік этикада да көп үйрете алады. Мұнда да адалдық, парасаттылық қажет, ал Конфуций бойынша өз парызын атқаруды заманауи кәсіпкерлер талантты мамандарды тәрбиелеу мен көтермелеуден бастап, кәсіпорынның гүлденуін қамтамасыз ету деп санаулары қажет.

Үйлесімді социалистік қоғамның идеологиясына конфуцийлік ізгіліктік құндылықтардан өзге, Қытайдың дәстүрлі діндері – даосизм мен буддизмнің кейбір құндылықтары да еніп отыр. Даосизм мәдениетіне табиғатпен үйлесімділік және етене болу тән, буддизм бүкіл тіршілік иесіне көңіл бөлуге, жердегі бүкіл заттарға қамқор болуға тәрбиелейді.

Теория мен тәжірибеде ізгілік пен адамгершілікті саясатпен біріктіретін адамгершілікпен басқару тұжырымдамасы, «...тек конфуцийлік идеологиямен ғана емес, сондай-ақ моизм идеологиясымен, тікелей Мо-цзының (б.д.д. V ғ.) он ұстанымымен негізделі түседі: жалпыға ортақ сүйіспеншілік және өзара пайда», «әлді әлсізге көмектеседі», «әділдік және қоғамға пайда» және т.б. Бұл принциптер шығыстық саяси жүйелердің және демократияның шығыстық үлгісінің ішкі логикасын түсінуге көмектеседі. Дәстүрлі мәдениеттен модернизацияланған бірқатар түсініктердің: чжэнчжи (дұрыс басқару), дэ чжи (ізгілікті саясат), үйлесімді қоғамның синонимі ретіндегі датун (ұлы бірігу), сяокан (бастапқы игілік қоғамы), даодэ (ізгілік жолы) және

басқаларының пайда болуы дәстүр мен қазіргі заманның диалектикалық өзара байланыстылығы идеясын дәлелдей түседі.

Қазіргі уақытта қытай реформаторлары шексіз көлемде жүзеге асырып жатқан қытай мәдениетінің түсінік аппаратын қайта түсіндіру, олардың өркениеттік құндылықтарды сақтап қалуға және оларды заманауи қоғамның жағдайларына бейімдеуге талпыныстарын дәлелдей түседі. «Көнені қазіргі заманға қызмет жасату» (и гу вэй цзинь юн) бағыты белсенді жүргізілуде. Осылайша мәдени дәстүрлердің жалғастылығы қамтамасыз етіледі және де бұл үдеріске айрықша тұрақтылықты оған мемлекеттің тұрақты араласуы береді. Қытайлық үлгідегі демократияның даму формуласын былай беруге болады: «мәндік демократия» (шичжи миньчжу) – «жүйелік демократия» (чжиду миньчжу) – «адамгершіліктерінің, немесе жоғарғы моральды адамдардың билігі» (сяньжэнь чжэнчжи) (Под ред. Алдабек: 215). Оның өзгешелігін конфуцийлік мұраның үшіншісі білдіріп тұр.

Дәстүрлі мәдениет қытай бірегейлігінің өзегі деуге болады. «Ұлы әрі ежелгі қытай өркениетіне жататындық сезімдері қытайлықтардың басым бөлігінің өзін-өзі құрметтеуі мен бірегейлінің шарты болып табылады. Қытай мәдениетінің басқа мәдениеттермен қарым-қатынасындағы бейімделгіштігінің жоғарғы

деңгейі, оның өзін-өзі жаңартуға қабілеттілігі көп жағынан Қытайда Конфуций заманынан бері адамның білім алуға және өзін-өзі жетілдіруге қабілеттілігі өркениеттіліктің және ождандық өзін-өзі бағалауының басты критерийі ретінде қарастырылып келгендігімен байланысты». Қытайлық үлгідегі модернизация тәжірибесі батыстық емес қоғамдарда капитализмнің өзіндік үлгілерін жасап шығуға талпыныстарын көрсетеді және модернизация барысында дәстүрлердің маңыздылығын дәлелдей түседі. «Қоғамның базалық өркениеттік негіздеріне адалдық оның бірегейлігін сақтауға мүмкіндік береді, халық үшін шұғыл өзгерістердің қиындықтарын жұмсартады, ал жинақталған тарихи тәжірибені пайдалану билік үшін модернизация жүргізуді жеңілдетеді».

Осылайша, Қытайдың әртүрлі саяси күштерінің модернизация үдерісі бойындағы дәстүрлі мәдениетке деген қатынастарын саралай келе, бастапқы кезеңінде оның қайта құрулардың негізіне алынғандығынан мәдени төңкеріс кезінде толықтай жоққа шығарылғандығын көруге болады. XX ғасырдың соңынан бастап, қытай басшылығы дәстүрлі мәдениет құндылықтарын тұрғындардың ҚКП бағытын қолдауды қамтамасыз ететін қосымша күш ретінде және жаңа мәдениет жасауда негіз ретінде пайдалана бастады.

Әдебиеттер

- 1 Доронин Б.Г. Китайская цивилизация: проблемы преемственности. – М.: ИДВ РАН, 2008. 126 с.
- 2 Традиционная культура Китая и межкультурное взаимодействие. – Чита: Чит.ГТУ, 1998. 209 с.
- 3 Виноградов А.В. Китайская модель модернизации. – М.: «Памятники исторической мысли», 2003. – 211 с.
- 4 Королев А.Н. Стратегия модернизации Китая на новом этапе развития. – М.: ИДВ РАН, 2008. – 27 с.
- 5 Каретина Г.С. Традиционная культура и процесс модернизации в Китае // «Россия и АТР». – 2009. – №4. – С. 141-148.
- 6 Модернизация Китая и Казахстан / под ред. Н.А. Алдабек. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 215 с.

References

- 1 Doronin B.G. Kitayskaya tsivilizatsiya: problem preemstvennsty. M.: IDV RAN. 2008. 126-b.
- 2 Traditsionnaya kultura Kitaya I mezhkulturnoye vzaimodeistvie. Chita: Chit.GTU, 1998. 209-b.
- 3 Vinogradov A.V. Kitayskaya model modernizatsii. M.: «Pamyatniki istoricheskoy mysli, 2003. 211-b.
- 4 Korolev A.N. Strategya modernizatsii Kitaya na novom etape razvitya. M.: IDV RAN. 2008. 27-b.
- 5 Karetina G.S. Traditsionnaya kultura I protses modernizatsii v Kitaye. «Rossya i ATR», 2009, №4. 141-148 b.
- 6 Modernizatsiya Kitaya i Kazakstana. Pod red. Aldabek N.A. – Almaty: Kazak universiteni, 2014. 215-b.